

JOSIP OSTI

O poeziji Aleksandra Ristovića

Aleksandar Ristović, avtor dvajsetih pesniških zbirk in nekaj proznih knjig, je bil rojen leta 1933 v Čačku, umrl pa je leta 1994 v Beogradu. Bil je med redkimi srbskimi pesniki, ki so se izogibali pesniških srečanj in pogostih nastopov pred občinstvom. Posledice Ristovićeve redke prisotnosti v javnosti, čeprav je prejel več pomembnih literarnih nagrad (Nolitovo, Zmajevu, Oktobrsko in nagrado "Branko Miljković"), so bile manjše poznavanje njegovega dela med širšim krogom bralcev in skromnejša, ne vedno kvaliteti ustrezna recepcija njegove poezije. O tem in o njegovi preveliki kritičnosti do lastnih pesmi nas prepričuje podatek, da je po njegovi smrti ostalo v rokopisu celo pet pesniških zbirk in knjiga proznih zapiskov, ki so objavljene postumno. Poleg tega ga je ob nedavnem obisku Miodraga Pavlovića, pesnika, esejista in antologista, v Sloveniji, ta v svoji *kontinuiteti srbske poezije v zadnjem desetletju* med mnogimi naštetimi pesniki enostavno spregledal. Njegove pesmi ne bomo našli niti v antologiji srbske poezije dvajsetega stoletja z naslovom *Med resničnostjo in snom*, ki jo je uredil Vuk Krnjević in je izšla leta 1984 pri Cankarjevi založbi.

Da so pesmi Aleksandra Ristovića uvrščane v antologije in izbore sodobne srbske poezije redkeje, kot si to zaslužijo, je opazil tudi pesnik Stevan Tontić, avtor antologije *Moderno srbsko pesništvo* s podnaslovom *Velika knjiga moderne srbske poezije od Kostića in Ilića do danes*, ki je izšla leta 1991 pri

založbi Svetlost iz Sarajeva. V tej antologiji je Ristović zastopan z desetimi pesmimi. Celó z eno ali dvema več kot nekateri izmed nedvomno najpomembnejših novejših srbskih pesnikov, kot so Branko Miljković, Stevan Raičković, Ljubomir Simović ali Branislav Petrović, z enakim številom pesmi kot Borislav Radović, s pesmijo oziroma dvema manj kot Miodrag Pavlović in Ivan V. Lalić. Seveda, uvrstitev ali neuvrstitev pesmi nekega pesnika v kakršne koli izbere in število pesmi ni vedno zanesljiv dokaz večje ali manjše vrednosti njegove poezije, temveč predvsem potrdilo bralnega okusa in estetskih meril tistega, ki je pesmi izbral. Po leksikološko zgoščeni oceni Miroslava Egerića: "Poezijo Aleksandra Ristovića odlikuje tenkočutno lirsko doživetje, občutek za lepoto pokrajine, posebna vrsta *intuicije za preobrazbe* v naravi. Po zaslugi tega blagoglasnega, slikovitega in enostavnega pesnika je naša (srbska) poezija bogatejša in raznovrstnejša." To Egerićevo mnenje se v glavnem nanaša na pesmi iz Ristovićeve knjige, ki so izšle do leta 1966. Jovan Hristić je ob izidu knjige *O potovanju in smrti* deset let kasneje zapisal: "V tej kot tudi v svojih prejšnjih knjigah Aleksandar Ristović kaže pesniški pogum in modrost, da sprejme življenje takšno, kakršno je, ne zahteva od njega več, kot mu omogoča, in ne jemlje manj, kot mu daje." Tontić, ki je imel vpogled v Ristovićeve objave do konca osemdesetih let, meni, da je odnos do njegove poezije posledica mnenja, da gre pri njem za "zgovoren izraz" oziroma nekakšno "neznosno lahkost". K temu dodaja: "V Ristovićevi poeziji ne smemo iskati vrtoglave 'globine' niti pretenciozno metafizičnih idej: njegova 'lahkost' je enkratna in pomembna pridobitev srbske poezije v zadnjih desetletjih. Zdi se, da je bila Ristovićevo 'inicijacija' v 'demokraciji' lirizmu Walta Whitmana, sploh pa je duševno čist, blag kristjan – vse vstopa v njegov jezik in vse je v tem jeziku blagosti upravičeno, nedolžno, vzneseno v svoji prostodušnosti. Gre za veliko, vseobsegajočo, poželjivo izčrpno, totalizirajočo narativno lirsko 'rehabilitacijo' prozaičnega sveta življenja, ki se tu, tudi ko je popolnoma naključen in efemeran, pojavlja kot dar ljubezni in božji dar." Po vpogledu v celotno pesnikovo zapuščino lahko temu mnenju še marsikaj dodamo. To morda najbolj potrjuje esej Pavla Zorića *Med idilo in tragedijo*, ki je objavljen kot spremna beseda h knjigi izbranih Ristovićeve pesmi, ki so izšle leta 1995 v Beogradu pri Srbski književni zadrugi.

Kolikor vem, je prav Zorić, za katerega je veljal Ristović za enega najboljših in najbolj plodovitih sodobnih srbskih pesnikov, najbolj vsestransko pristopil k njegovi poeziji in v njej največ razkril. Ob tem je bil kot človek, ki ga je poznal od blizu, pričal njegove "zadržane, umirjene in celo sramežljive narave", "izogibal se je hrupu in bahavosti". Ob branju Ristovićeve pesmi, ki so bile pogosto v senci pesmi splošno sprejetih in povsod prisotnih pesnikov, sem tudi sam doživljal njegovo pesniško delavnico kot hišo na samem. Njegova poezija, kot tudi sicer poezija pesnikov, ki niso bili nenehno v žarišču pozornosti, me je posebno privlačila, ker se mi zdi, da resnični ljubitelji pesniške besede s takšno poezijo navezujejo intimnejše, bolj pristne stike. Pogosto bolj neposredne, odkrite in globlje, kot jih je mogoče navezati s poezijo pesnikov, o katerih so izrečene mnoge ocene.

Po Zoričevem mnenju je Ristović "pesniški poklic jemal resno, kot nekakšno vrsto svete službe, kot obred, ki naj nas spomni, da med fizično in spiritualno sfero obstaja skrivnostno soglasje". Povedano ne pomeni, da je Ristović mistificiral pesniško poslanstvo in vlogo poezije. Nasprotno, o tem nas prepričuje del njegovih pesmi, v katerih govori o pesniku in poeziji, demistificira jih ter hkrati približa tako imenovanemu navadnemu človeku in vsakdanjemu življenju, ki sta ga najpogosteje navdihovala. Toda predvsem kot čudež in predmet nenehnega čudenja. Njegovi pesniški čudeži, njegove najboljše pesmi so zame prav to; tudi nastajajo, kot sam pravi, "iz majhnih delov resničnega življenja". S tem je hkrati razkril svoje nagnjenje in naklonjenost do majhnega, neredko zanemarjenega, kar skriva in nam s pesnikovim posredovanjem razkriva svojo skrivnost in večpomenskost. Pogosto bolj sugestivno in prepričljivo kot velike reči, ki so take kdaj pa kdaj le navidezno. Od tod recimo v njegovih pesmih, v katerih najdemo veliko stvari, ki so nam približane s posebno pesniško optiko, mnogo pomanjševalnic. V *Mali pesmi*, ki je velika po svojem uspelem objemu *zunanjosti* in *notranjosti*, ker tako kot mnoge druge pesmi, v katerih enostavno izreka globoko življenjsko filozofijo, temelji na spoju, ne pa na ločitvi protislovij, govori o opazanju lastnega povečanja in zmanjšanja, ki sta posebnost in odlika njegovega pesniškega postopka, s katerim je pogosto ustvarjal nenavaden, magritovski vtis velikosti majhnega. Pogosteje namreč uporablja *lečo* za približevanje kot za oddaljevanje predmetov, ki se v njegovi pesmi, ki je neredko ena sama podoba, občasno razraščajo kot jabolka, glavnik ali vrtnica na Magrittovih platnih, ki izpolnjujejo celo sobo. Ta zvrst Ristovičevih pesniških podob, v katerih so večje predstavljene meje med vidnim in nevidnim, fizičnim in duhovnim oziroma resničnim in neresničnim, pa tudi med tostran in onstran, je predvsem (kot to opaža tudi Zorić) zgrajena v duhu poetike nadrealizma. To poznavalcev dogajanja v srbski poeziji seveda ne preseneča, ker je na njeno modernost, za razliko od pesništva recimo v Sloveniji, nadrealizem vplival neposredno in hkrati. Verjetno je bil nadrealizem, ki je tako s poezijo svojih privržencev, od nedvomnega očeta Bretona, prek Aragona in Eluarda, do Péreta, Soupaulta in drugih, vplival na mnoge pesnike, pa tudi slikarje v Franciji in zunaj nje ter dobil resnično svetovne razsežnosti, edina pesniška usmeritev, ki je v srbsko poezijo prišla pravočasno. Srbski nadrealizem je bil namreč istočasen oziroma vzporeden s francoskim. Predvsem po zaslugi srečnih okoliščin, kajti nekaj srbskih pesnikov, od Ristića, prek Vuča in Matića, do mnogih, ki so bili z njimi ali jim sledili, je bilo takrat v Parizu pri izviru ter so imeli prijateljske in ustvarjalne stike s francoskimi nadrealisti. To omenjam zato, ker so mnogi srbski pesniki pred in po drugi svetovni vojni, posebno tisti, ki se jim je uspelo osvoboditi konvencij tradicionalnega pesništva (med njimi Ristoviću), sprejeli vsaj del poetike nadrealizma. Zdi se mi, da so bile tudi Ristoviću blizu Bretonove besede: "Vse nas usmerja k verovanju, da obstaja nekakšno stanje duha, v katerem se življenje in smrt, realno in imaginarno, preteklost in prihodnost, vzvišeno in nizkotno več ne zapažajo ločeno." Za njegovo pesništvo sta namreč značilna to *stanje duha* kot

izraz moderne pesniške senzibilitete, ki je sprejela Freudova in Jungova odkritja globinskih plasti individualne in kolektivne podzavesti, in posebno združevanje življenjskih protislovij.

Ristović je svojo prvo knjigo z naslovom *Sonce ene sezone* objavil leta 1959. Spomnimo se, da je to čas po Kongresu Zveze pisateljev Jugoslavije, ki je bil leta 1953 v Ljubljani; na njem si je Miroslav Krleža z uvodnim referatom dokončno izboril avtonomijo umetnosti in njeno neodvisnost od ideologije. In tudi to, da je leta 1956 v Beogradu izšla *Antologija srbske poezije* Zorana Mišića, ki je pomenila radikalno prevrednotenje srbskega pesništva oziroma njegovo "novo podobo" in hkrati preusmerila kritiško mišljenje o poeziji k resni analitičnosti in ugotavljanju resničnih pesniških vrednot. Mišić je svojo antologijo zaključil s pesmimi Vaska Pope in Miodraga Pavlovića, takrat še ne sprejetima mlajšima pesnikoma, ki sta danes brez dvoma klasika moderne srbske poezije. Da se je po poteh negotove pustolovščine modernega pesništva podal tudi Ristović, potrjujejo imena pesnikov, ki jih omenja v svojih pesmih (Homer, Vergil, Dante, Shakespeare, Baudelaire in Leopardi, Hölderlin, Eliot, Cvetajeva, Ponge, Borges ...) Od srbskih pesnikov omenja Branka Radićevića, Vladislava Petkovića-Disa, Branka Miljkovića in Vaska Popa, od katerih je vsakemu posvetil po eno pesem. Vsaj zanj je mogoče reči, da njegova književna družina veliko pove o njem samem. In ne samo književna, kajti Ristović omenja tudi veliko filozofov: Sokrata, Platona, Spinozo, Hegla, Heideggerja ... Toda zavidanja vredna erudicija ne obremenjuje preveč njegove poezije, vsaj ne na način, ki bi jo oddaljil od življenja in jo naredil papirnato. Življenjskost je verjetno najpomembnejša značilnost in vrednost njegove poezije. Izpolnjuje jo z erotiko posebnega moško-ženskega odnosa ter vanj vtiska globok in prepričljiv pečat avtentičnosti, enkratnosti in neponovljivosti, kot je to samosvoje prepletanje telesnega in duševnega življenja vsakega človeškega bitja. Žena se v njegovi poeziji pojavlja v vsej svoji vsakdanji navadnosti in kot nenavadna, eterična, astralna. Če združim nekaj parafraz njegovih verzov, lahko rečem, da je *iskal moč govornice, da bi upesnil jasnost žene, preden postane zemlja*. Ko jo je našel, je resnično napisal "čarovnijo ljubezenskega stavka". Mnoge njegove pesmi so prav čudežna ljubezenska lirika.

Zorić trdi, da je Ristović "pesnik percepcije, ne pa introspekcije". Zame je Ristović ne le pesnik tistega, kar je videl s svojim očesom, slišal s svojim ušesom ali občutil z drugimi čuti, temveč tudi tistega, kar se vidi in sliši samo z notranjim očesom in ušesom oziroma s šestim čutom. Kajti gre za pesnika, ki gleda in prisluškuje tako svojemu okolju kot svoji duhovni in duševni globini. Zato v njegovi poeziji, prepolni stvarne predmetnosti, življenjskih detajlov in ljudi iz krvi in mesa, obstaja razsežnost, ki jih poduhovlja. Kajti, kot sam pravi, "pesnik zastavlja nov odnos med predmetom in podobo tako, da pomeša dve stvarnosti". Na drugem mestu k temu dodaja, da "podoba dobi svoj pomen šele v senci metafizike". V pesmi uspeva predstaviti tudi "tako imenovano onostranost predmetov in ravnanj" ali, kot sam pravi: "Pojem o veliko rečeh, za katere menim, da obstajajo."

Večina njegovih pesmi je v čast in slavo življenjskega trenutka. Zdi se mi, da njegov odnos do malenkosti in trenutka lahko razumemo tudi tako, kot jima pomen in vrednost daje obsojeni na smrt, pred izvršitvijo kazni. Tako kot, recimo, ta čuti in vidi neposredno pred usmrčitvijo. Spomnimo se romana Fjodora Mihajloviča Dostojevskega *Idiot*, v katerem knez Miškin pripoveduje, kako je tisti, ki mu je ostal še delček življenjskega trenutka, videl bradavico na čelu enega izmed opazovalcev eksekucije in zarjavel gumb na rabljevi obleki. Ristovič je v glavnem tudi pisal iz pozicije človeka, obsojenega na smrt, ali kot bi dejal Kierkegaard, na smrt bolnega. Bil je namreč, to je priznal tudi sam, obseden s smrtjo. To svojo obsedenost, na katero je mislil "od otroških let" do trenutka, ko je resnično ugasnilo njegovo življenje, in njeno pesniško tematiziranje, ki senči in zatemnjuje njegovo liriko ves čas, od prvih do zadnjih pesmi, je artikuliral nepatetično. Zavedajoč se, da *obstaja, da bi končal svoje življenje*.

V Ristovičevi izbiri in sprejemanju usode pesnika ter v njegovih prizadevanjih, da ob tem ne bi izgubil človeške preprostosti, se pogosto, tako kot v zaključnih verzih pesmi z naslovom *Da bi videli druge in jih ohranili kar najdlje v spominu*, prežemata ljubezen do žene in premišljevanje o smrti. Dejal je: "imeti rad svojo ženo, ki v tem trenutku daje vrtnico v usta, da bi se izognila pogovoru o poeziji, / vsekakor: biti pesnik, / kot tudi tisti preprosti človek, ki od časa do časa premišljuje o smrti, šepet katere prepozna med stotinami drugih šumov." Ta šum smrti, ki neizogibno, prej ali slej, preglasi šum življenja, je zaznati v njegovi poeziji od začetka do konca, do pesmi, ki jih je napisal na smrtni postelji. S celotnim opusom, posebno s svojimi najbolj uspelimi pesmimi, o smrti in še o čem, v katerih je dosegel visoko stopnjo ekonomije jezika oziroma večpomenske jezikovne enostavnosti, je potrdil, da je *imel razlog za ljubezen in opravičilo* za "svetlobo v stvareh, bližnjih in daljnih". Uresničile so se njegove besede: "Mrtev bom, da bolj mrtev ne bom mogel biti. / In živ tudi." Seveda kot pesnik, kajti njegove pesmi so ga preživele.